

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie – 9.3.2011

Cytoskelet, buněčné interakce a extracelulární matrix

doc. RNDr. Renata Veselská, Ph.D., M.Sc.
Ústav experimentální biologie
Přírodovědecká fakulta MU

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tato prezentace je spolufinancována
Evropským sociálním fondem
a státním rozpočtem České republiky

Program přednášky:

1. Cytoskelet

- medicínské aspekty – využití v diagnostice
- medicínské aspekty – poruchy cytoskeletálních komponent a asociovaných proteinů
- cytoskeletální toxiny – praktické aplikace

2. Mezibuněčné interakce a spoje

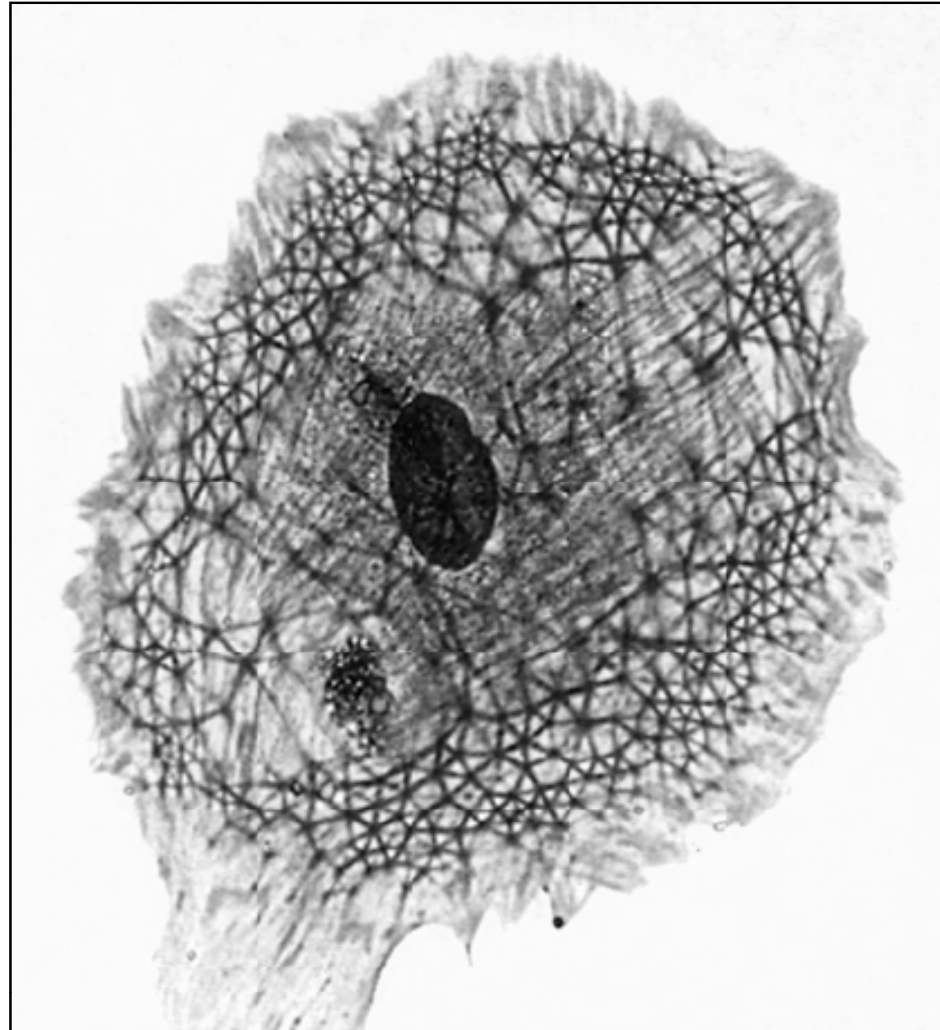
- medicínské aspekty – poruchy interakcí a spojů

3. Extracelulární matrix (ECM)

- medicínské aspekty – poruchy ECM

CYTOSKELET:

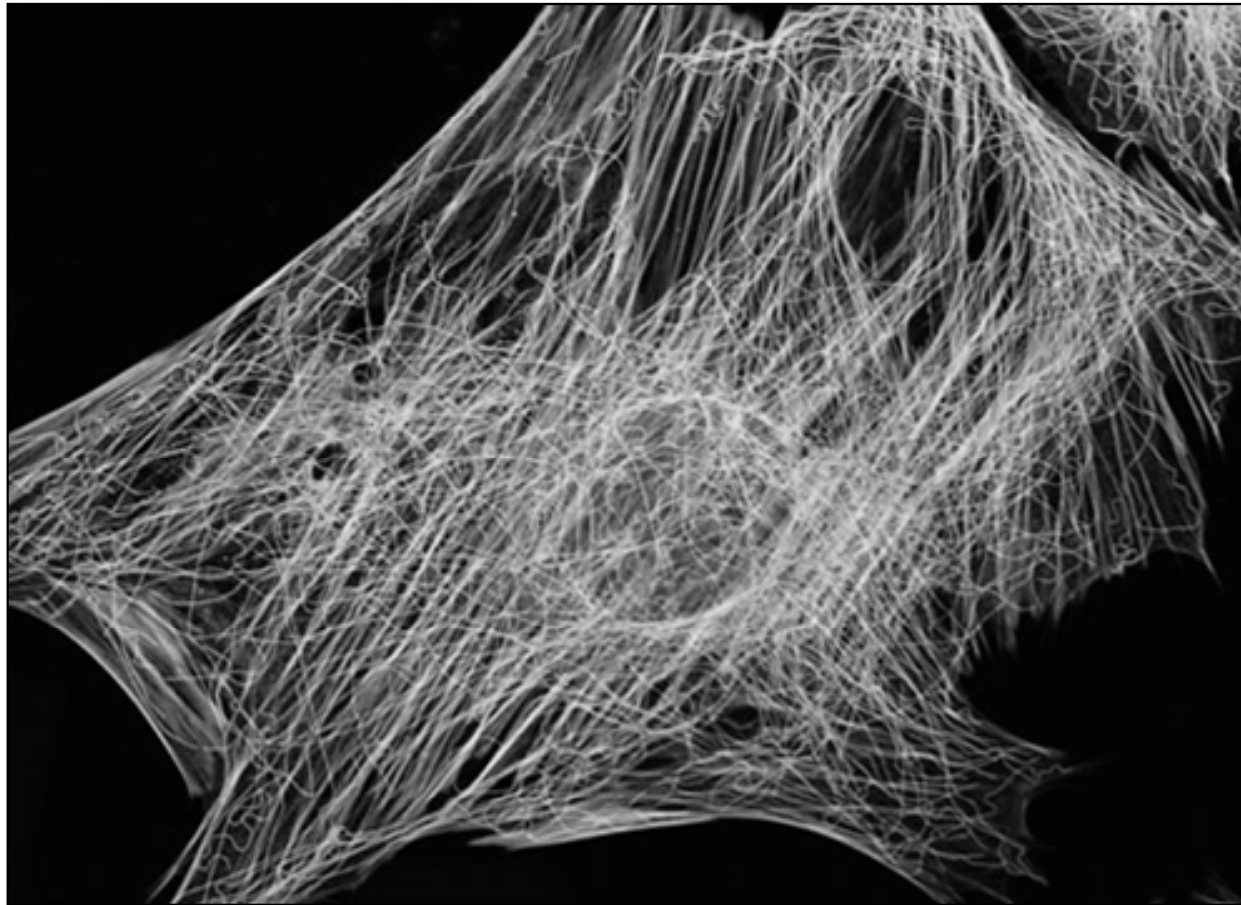
medicínské aspekty (diagnostika, poruchy)
cytoskeletální toxiny (aplikace)

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

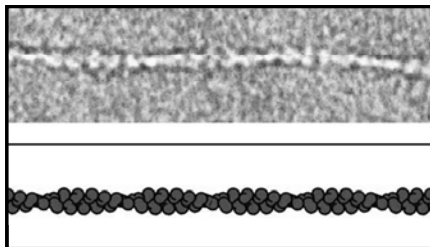
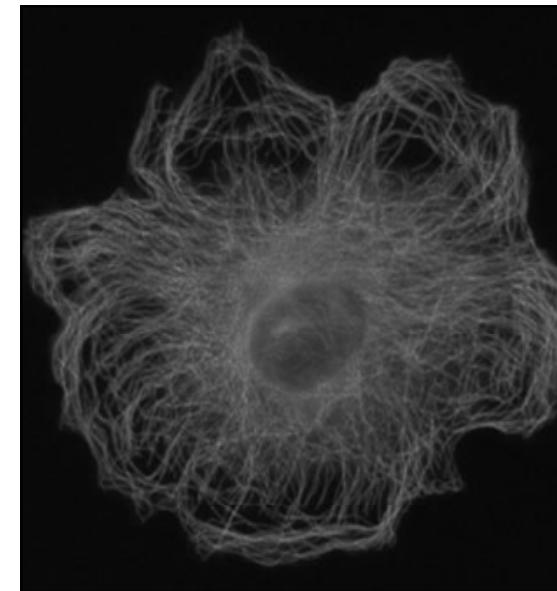
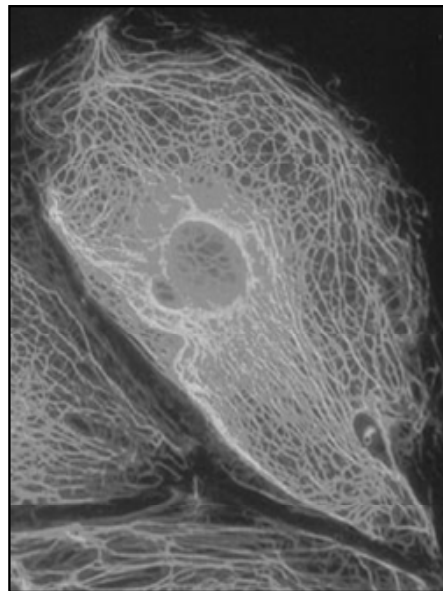
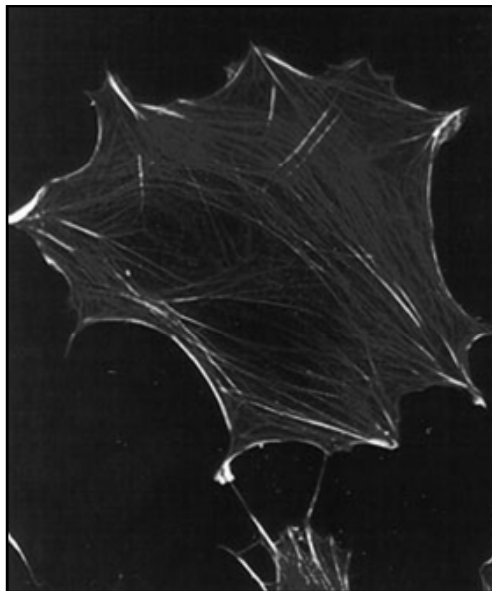
α -tubulin, F-aktin, DNA

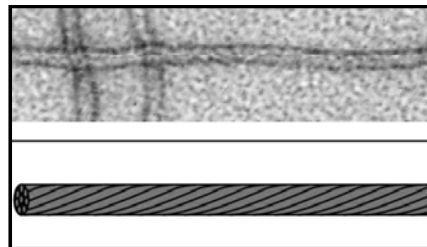
Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

Funkce cytoskeletu

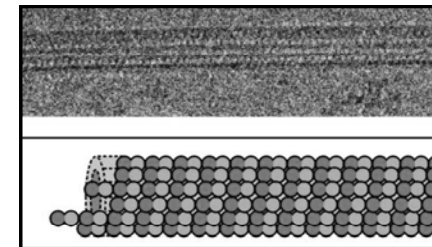
- morfologické / strukturální
tvar buněk včetně cytoplazmatických protruzí,
odolnost vůči vnějším mechanickým vlivům,
vnitřní organizace buňky
- pohybové
intracelulární transport, pohyb chromosomů v
anafázi, pohyb buněk po substrátu, pohyb
buněk pomocí kinocilií, svalová kontrakce

aktinová
filamenta - AF
(7 nm)

intermediární
filamenta - IF
(10 nm)

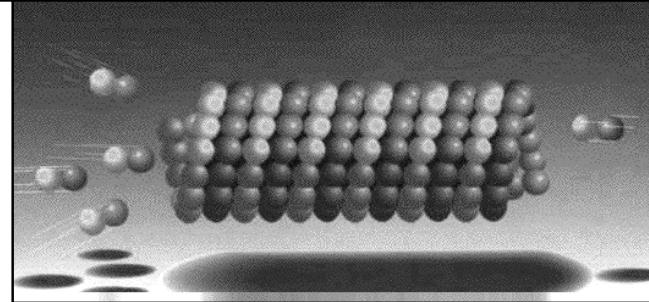

mikrotubuly - MT
(25 nm)

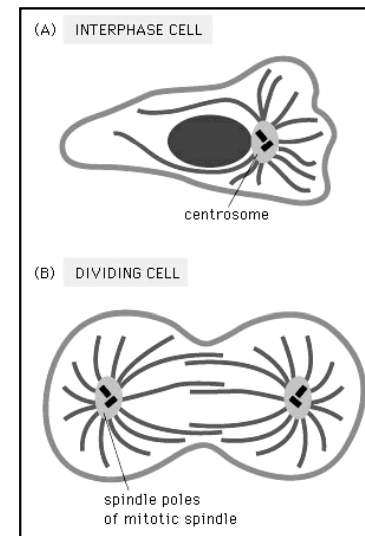
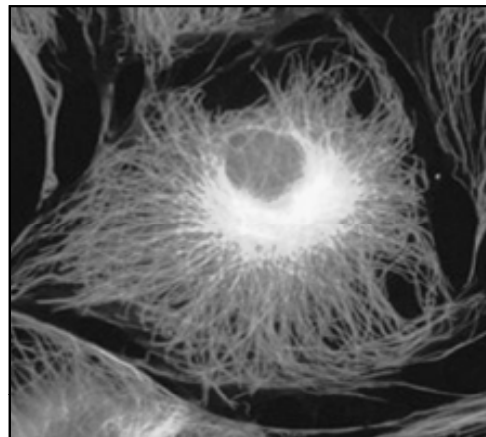
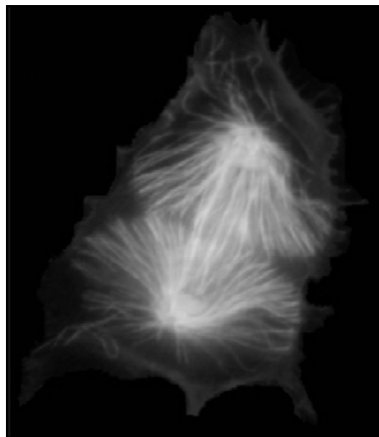

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

MIKROTUBULY (MT)

- tubulin:
v MT heterodimer: α a β podjednotky
 γ -tubulin (pouze v MTOC)
- MTOC = mikrotubuly organizující centrum
(centrosom, bazální tělíska)

Typy mikrotubulárních struktur v živočišných buňkách a jejich funkce:

- MTOC (mikrotubuly organizující centrum)
- síť cytoplazmatických mikrotubulů
  - intracelulární transport buněčných struktur
  - tvorba axonů a axonální transport
- mitotický aparát (dělicí vřeténko)
  - pohyb chromozomů při mitóze / meióze
- kinocilie (bičíky, řasinky)
  - pohyb buněk

Asociované proteiny (s MT) a jejich poruchy:

Nemotorové AP:

- MAPs (MAP-1, MAP-2, ...)
- tau-proteiny

Motorové AP:

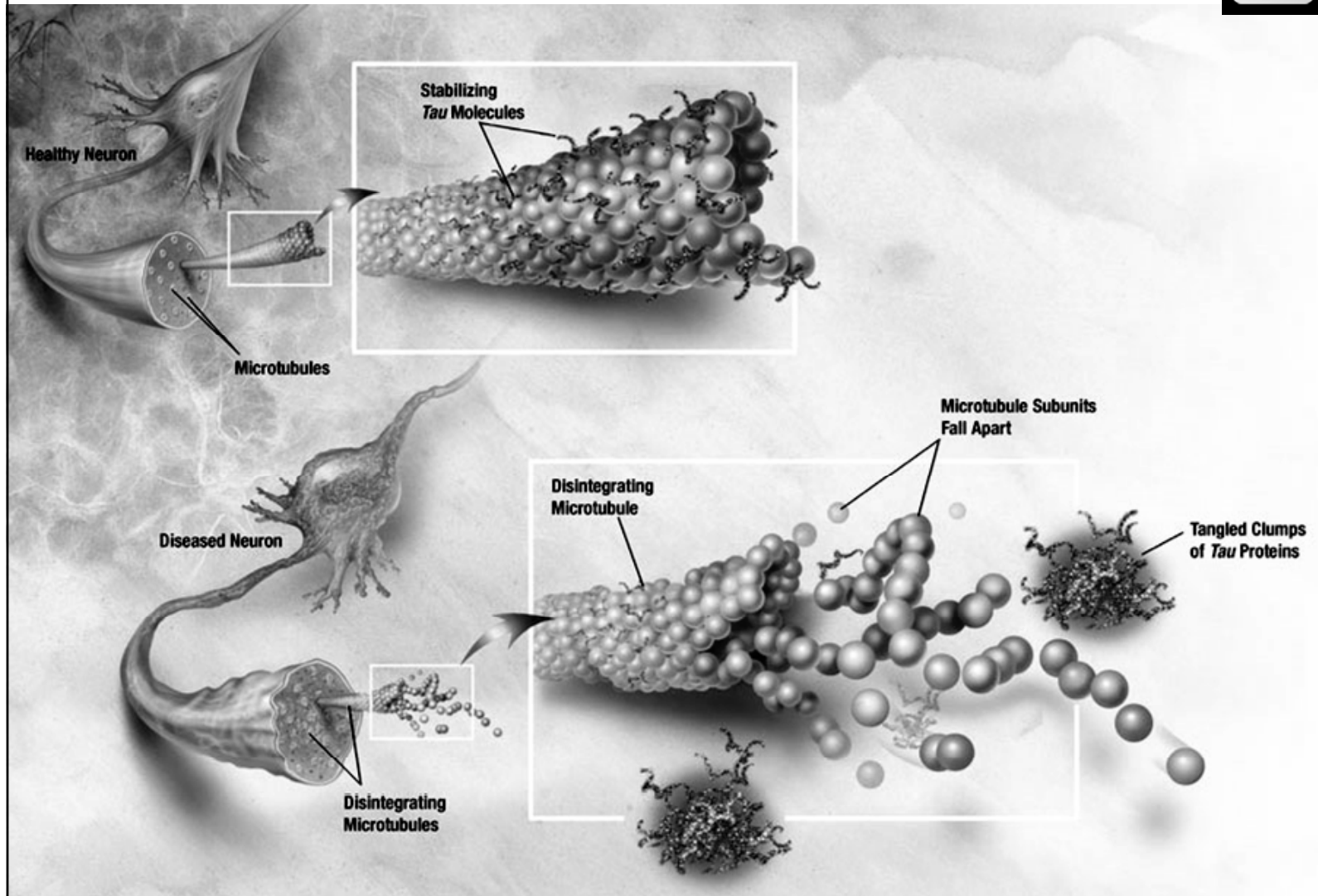
- ATP-ázová aktivita
- dyneiny (pohyb od + konce k – konci)
- kinesiny (pohyb od – konce k + konci)

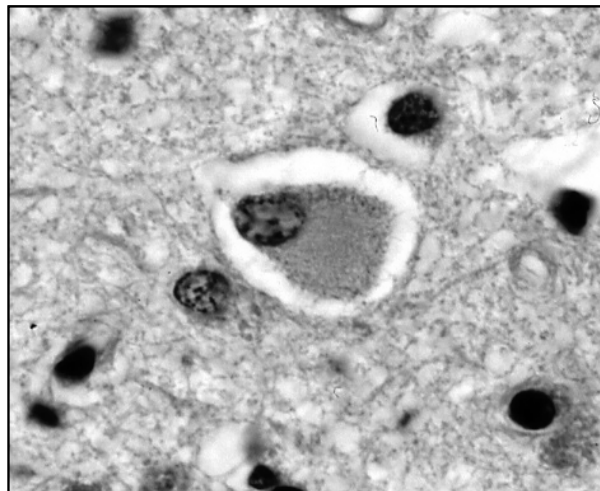
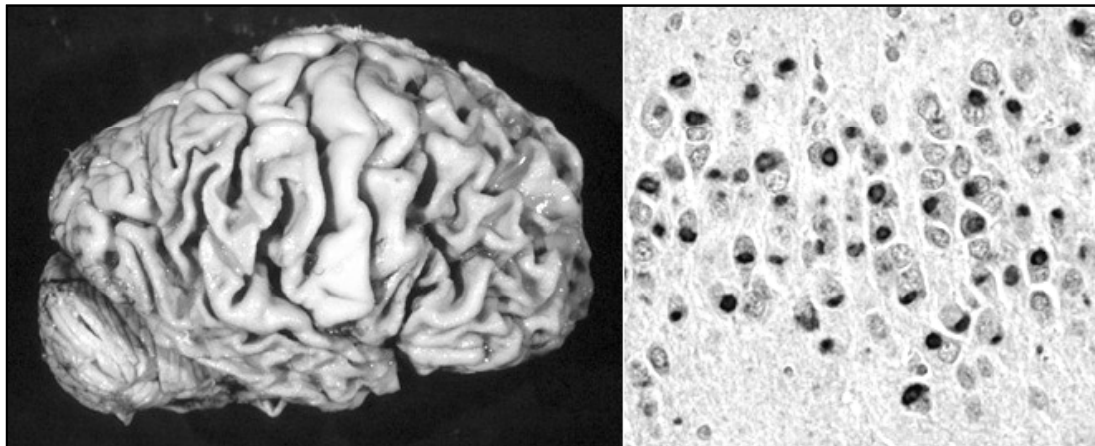
Tauopatie

- tau-protein kódovaný genem *MAPT* (17q21)
- ve fosforylované formě stabilizuje MT (axony)
- abnormální depozity hyperfosforylovaného tau-proteinu
  - tělo neuronu a dendrity (Alzheimerova choroba)
  - neurony i gliové buňky (ostatní tauopatie)
- Pick's Disease
Frontotemporal Dementia with Parkinsonism
Linked to Chromosome 17 (FTDP-17)
Kortikobazální degenerace
Progressive supranuclear palsy
Alzheimerova choroba (AD)

Tauopathie

Pick's Disease

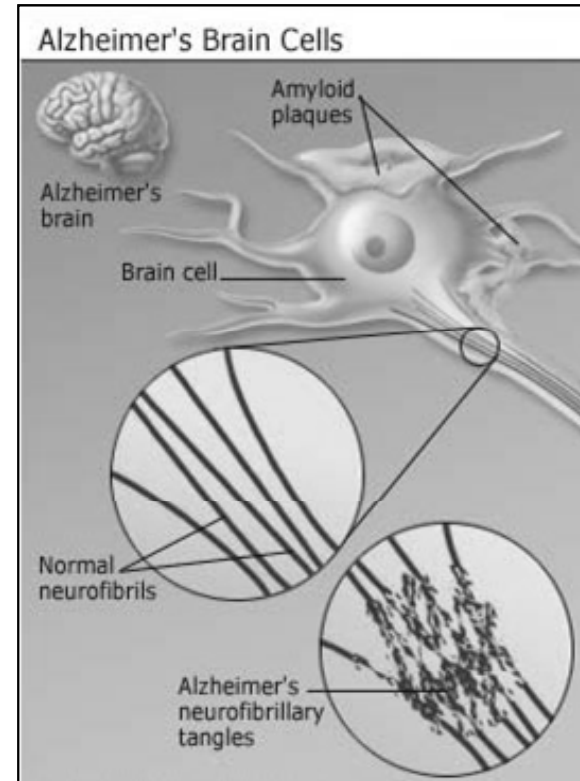
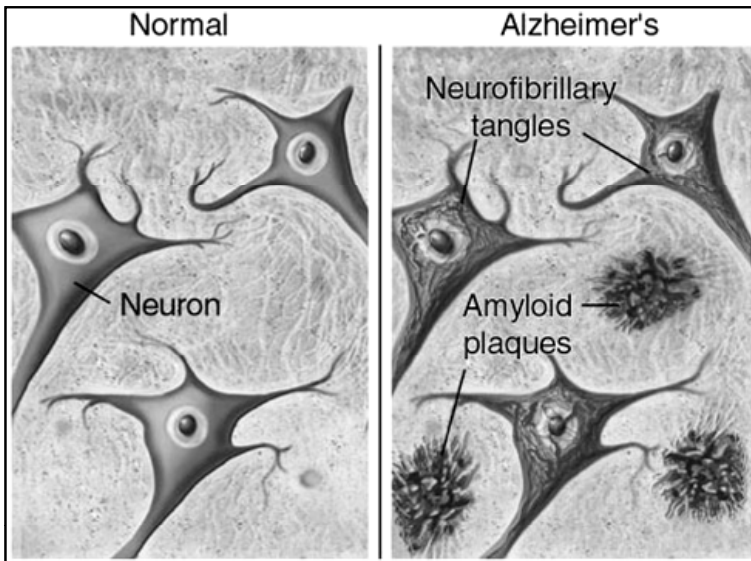
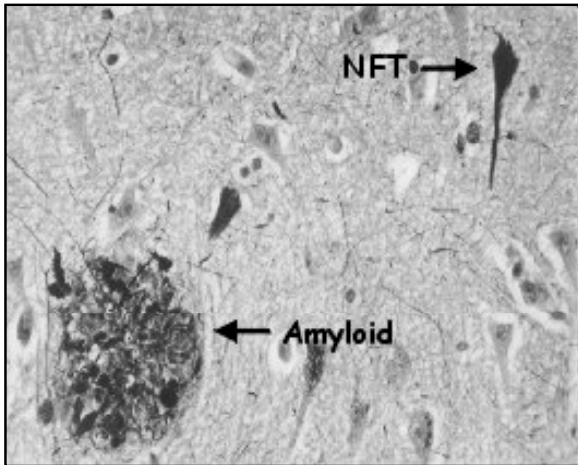

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

Alzheimerova choroba

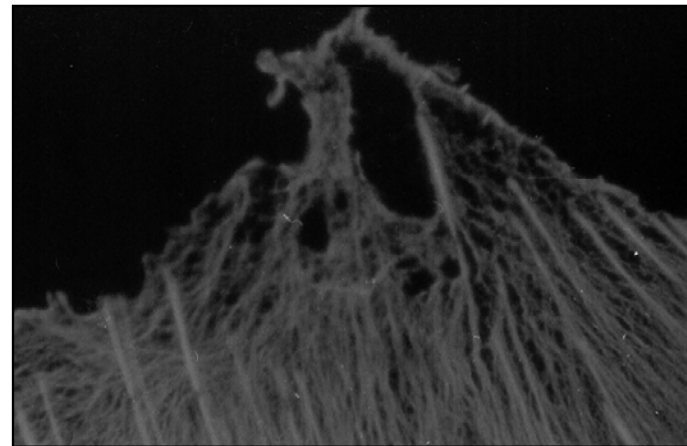
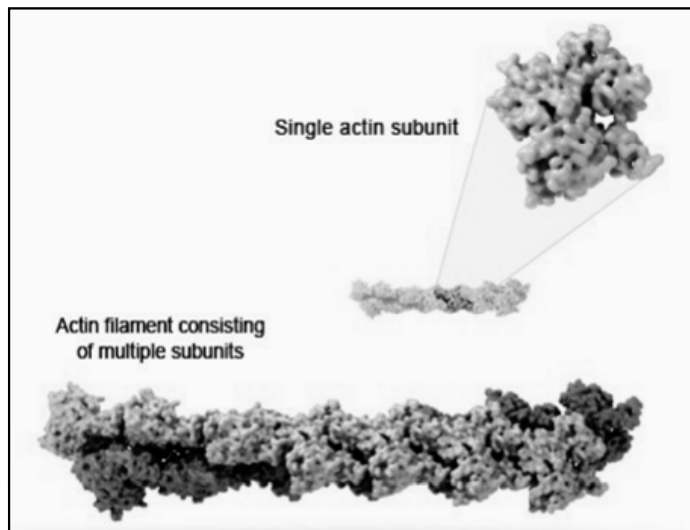
- jeden z typů stařecké demence
- 7-10% nad 65 let, 40% nad 80 let
- ztráta paměti (nejprve krátkodobá), dezorientace (prostorová, časová), halucinace, upoutání na lůžko, smrt
- histologická diagnostika post mortem:
senilní plaky (β -amyloid) - extracelulárně
neurofibrilární vřeténka (forforylovaný tau-protein)
– intracelulárně
- komplexní onemocnění (genetické predispozice, vlivy prostředí - např. hliník, věk)

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

AKTINOVÁ FILAMENTA (AF)

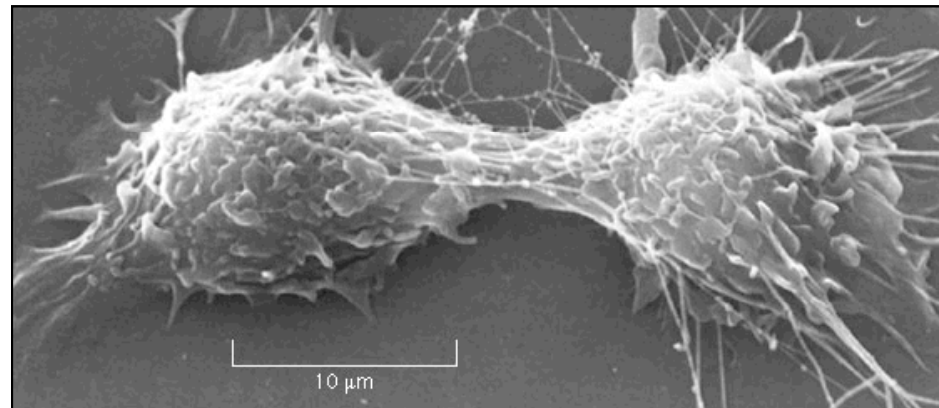
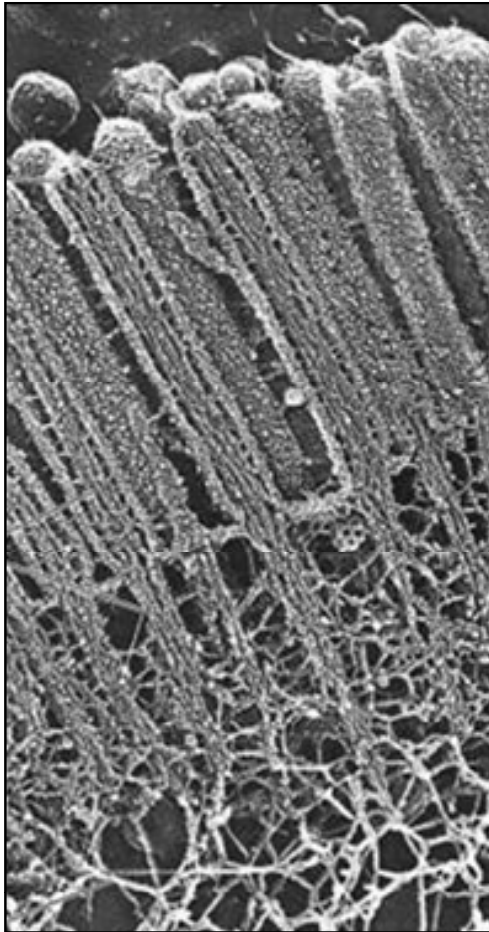
- G-aktin (globulární) → F-aktin (fibrilární)
- AF tenčí, pružnější, kratší (ve srovnání s MT)
- celková délka AF v buňce ~30x větší (ve srovnání s MT)

Typy aktinových struktur v živočišných buňkách

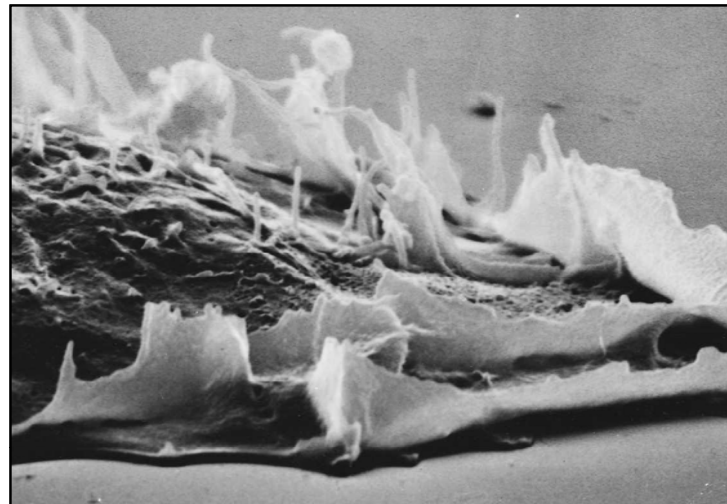
- síť aktinových filament v cytoplazmě
- membránový skelet (buněčný kortex)
- stresová vlákna
- formování cytoplazmatických protruzí:
  - microvilli
  - lamellipodia, filopodia
- kontraktilní prstenec (ring)

microvilli

kontraktilní ring

lamellipodia
filopodia

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

Funkce aktinových filament

- intracelulární transport (sít' cytoplazmatických AF)
- lokomoce, fagocytóza (stresová vlákna, lamellipodia)
- interakce buněk se substrátem (fokální adheze)
- změny tvaru buňky, axonální růst (lamellipodia, filopodia)
- cytokineze (kontraktilní ring)
- perforace vajíčka při fertilizaci (polymerace aktinu v akrosomech)
- zvětšení buněčného povrchu
  - mikroklky (microvilli) - střevní epitel
  - světločivné výběžky - tyčinky sítnice
  - stereocilie - kochleární epitel

Nemotorové asociované proteiny:

→ polymerace a prostorové uspořádání AF

- nukleace: ARPs (actin related proteins)
- zajištění poolu G-aktinu: thymosiny
- regulace délky AF: β -aktinin, Cap Z protein, capping protein
- stimulace polymerace AF: profilin
- depolymerace AF: cofilin, ADF, depactin
- spojování AF: filamin, ABP, gelactin, villin, fimbrin, fascin, α -aktinin
- štěpení AF: gelsolin, brevin

Motorové asociované proteiny:

→ pohybové funkce AF

- myosiny
  - konvenční (typ II)
cytokineze, svalová kontrakce
  - nekonvenční (typ I, III až XV)
    - pohyb membránových vezikul v blízkosti plazmatické membrány
    - tvorba vnitřní struktury protruzí plazmatické membrány
- tropomyosin, troponin

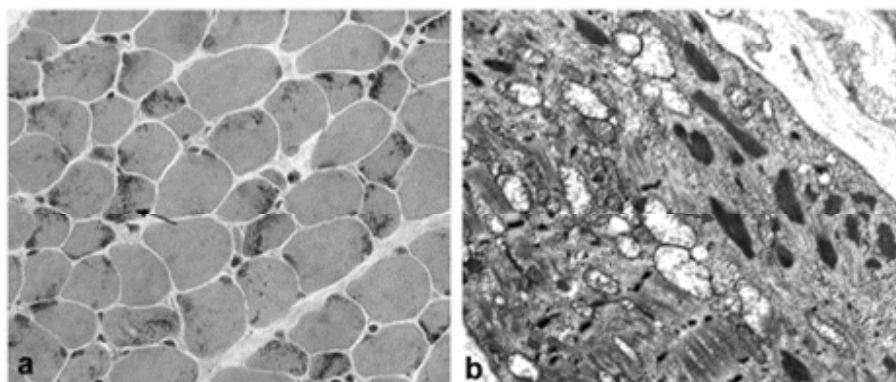
Změny AF a AP jako příčina onemocnění

Změny exprese isoformem aktinu

- kardiomyocyty u pacientů se srdečními příhodami (patologická exprese α -skeletálního aktinu)

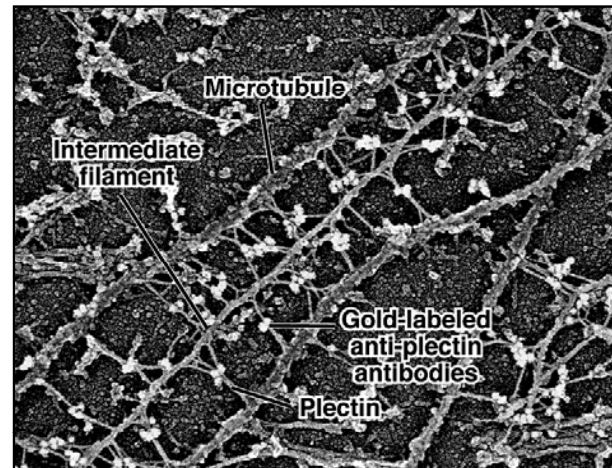
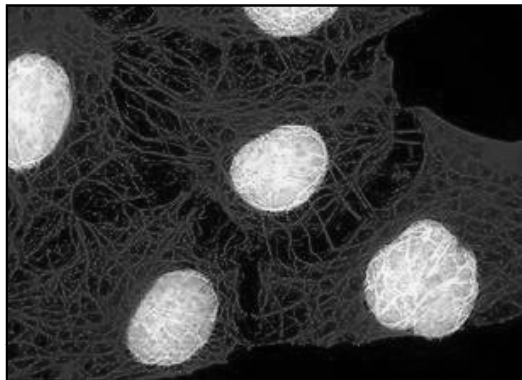
Mutace v genech pro aktin i AP

- např. nemaline myopatie

INTERMEDIÁRNÍ FILAMENTA (IF)

- stavební protein se liší podle histogenetického typu tkáně → využití v diagnostice
- fibrilární molekula, vždy IF-doména na N-konci
- funkce IF:
zvýšení mechanické odolnosti buňky,
determinace tvaru, lokalizace organel, integrace cytoskeletu

Třídy intermediárních filament

(I) a (II) keratiny

- epiteliální buňky
- AP: filagrin, plectin, dermoplakin

(III) vimentin, desmin, GFAP, synemin, peripherin

- pojivová tkáň, svalové buňky, neuroglie
- AP: plectin, filensin, epinemin, paranemin

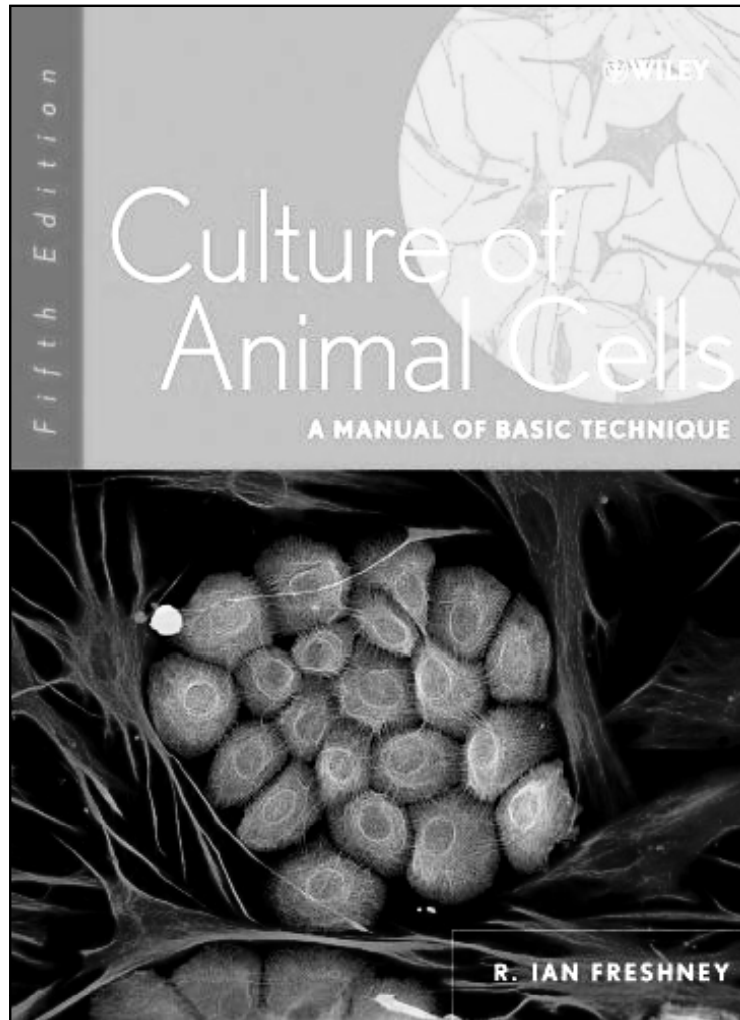
(IV) neurofilamenta, α -internexin

- neurony
- AP: plectin

(V) jaderné laminy

(VI) nestin

- neuronální kmenové buňky, nádorově transformované buňky, endotelie

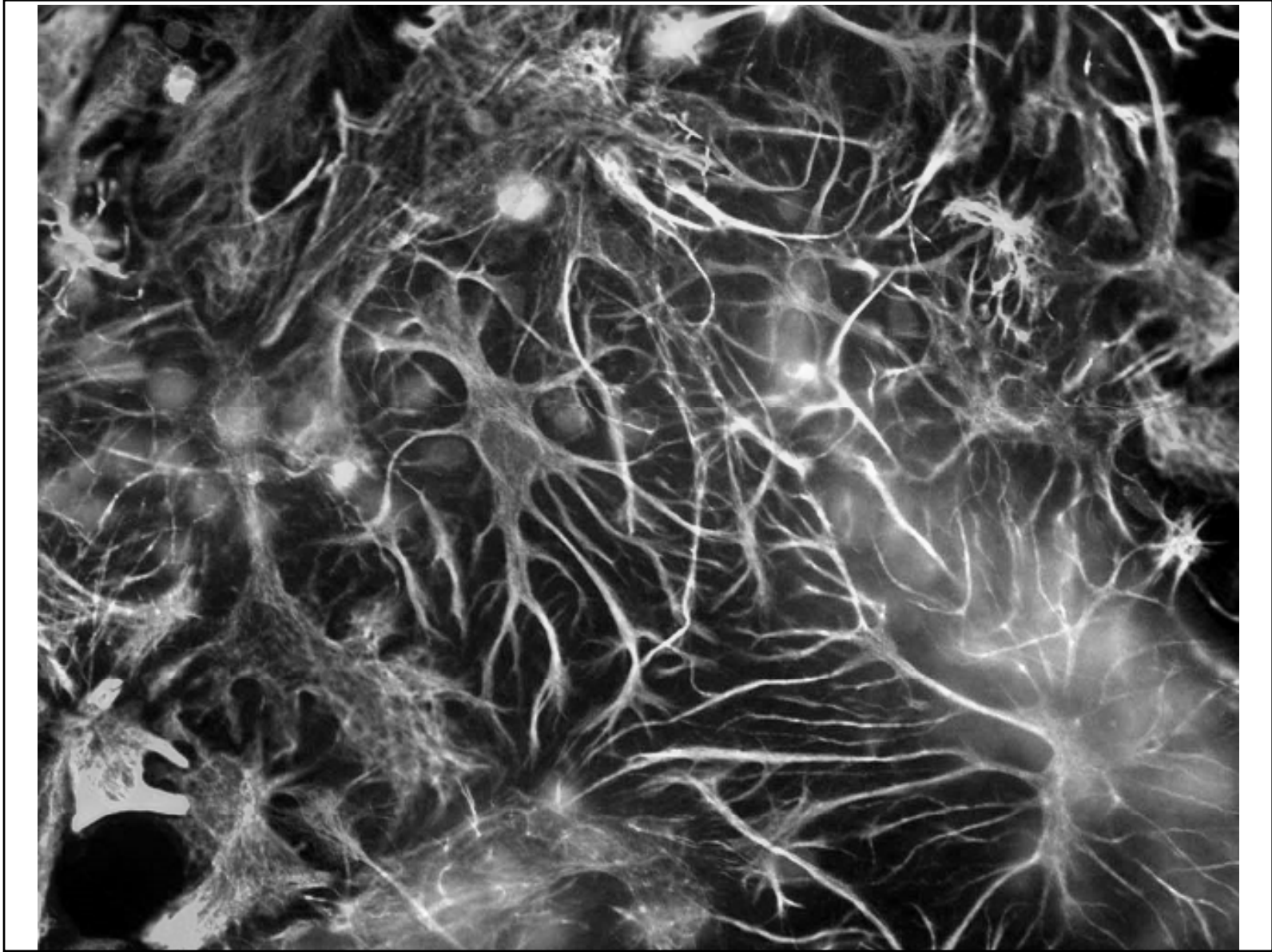

vimentin / DNA
(fibroblasty)

cytokeratin / DNA
(epitelie)

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

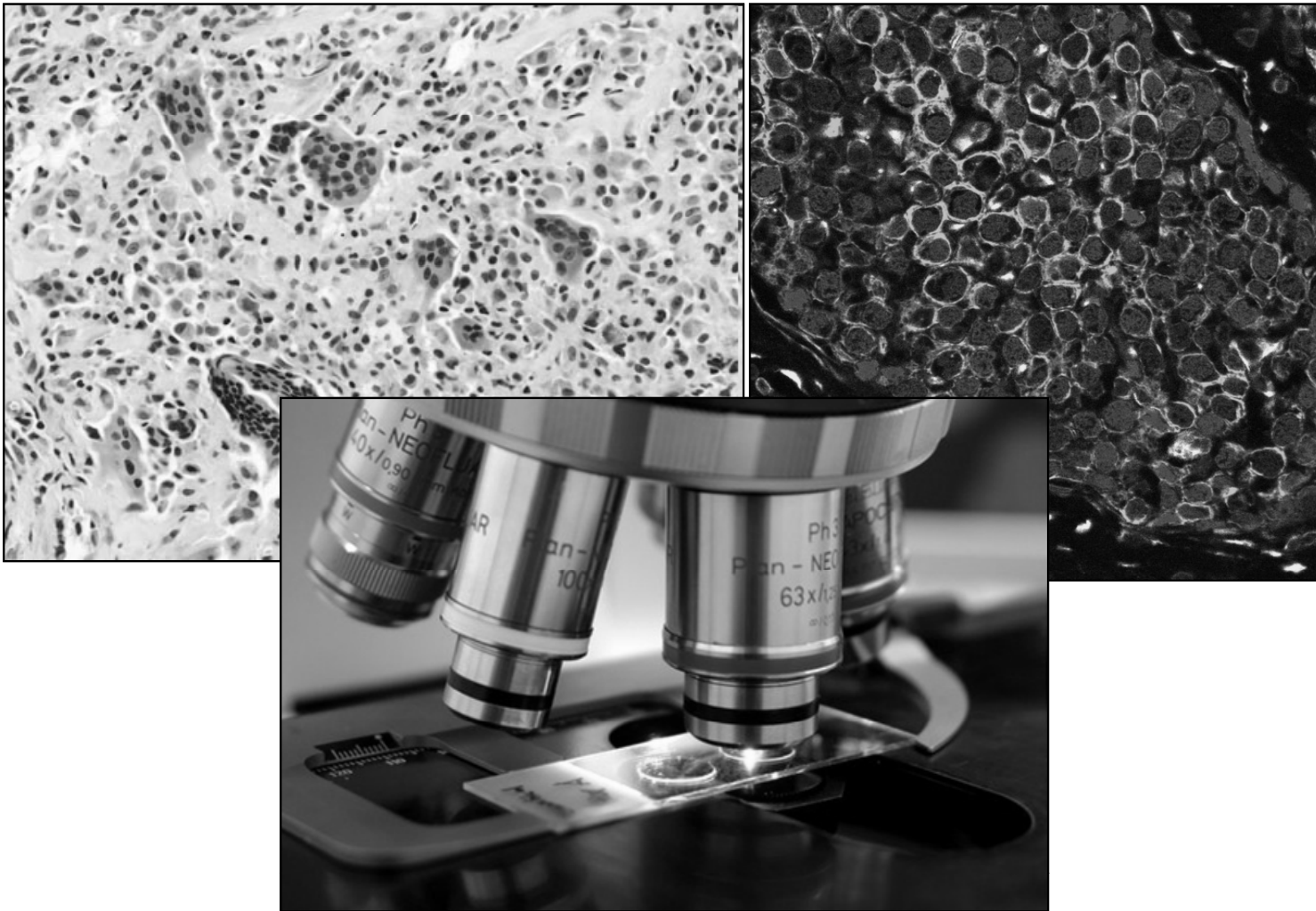

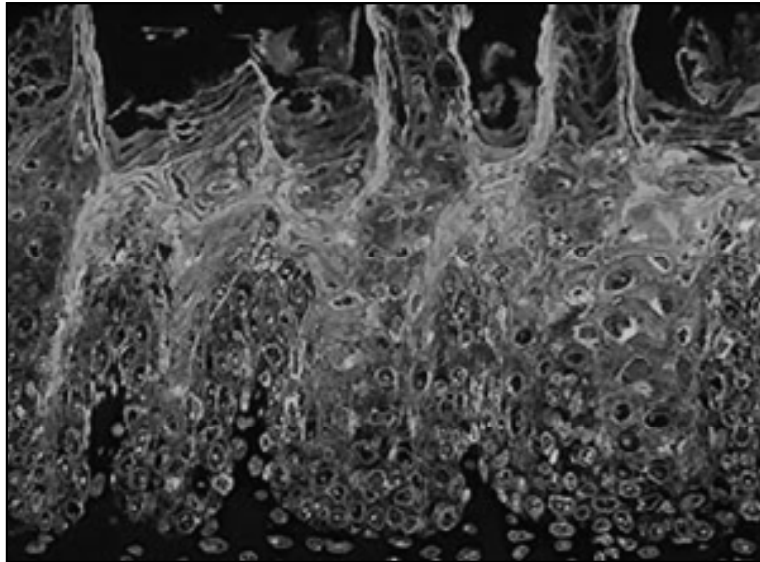
Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

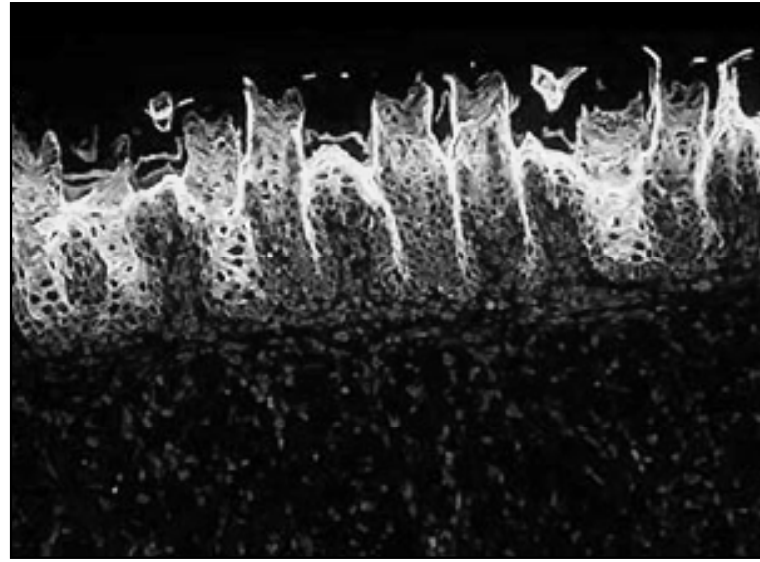

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

Řez jazykem krysy

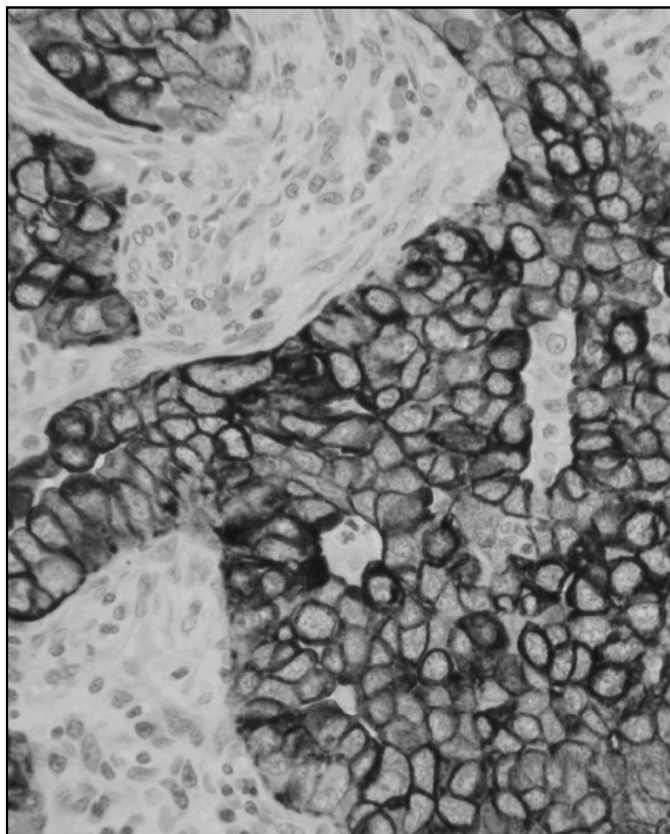

cytokeratin / DNA

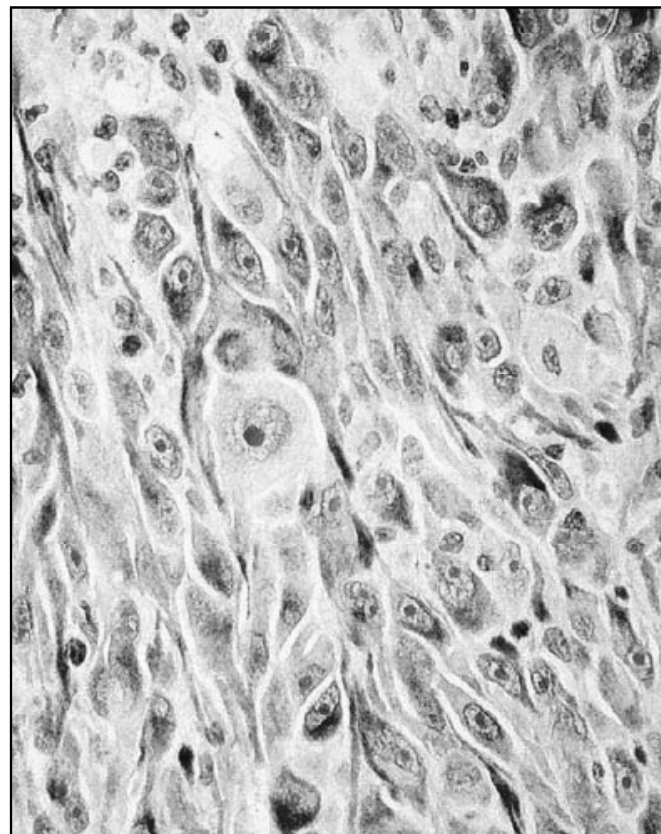

cytokeratin / vimentin / DNA

Imunohistochemická detekce proteinů IF

cytokeratin

vimentin

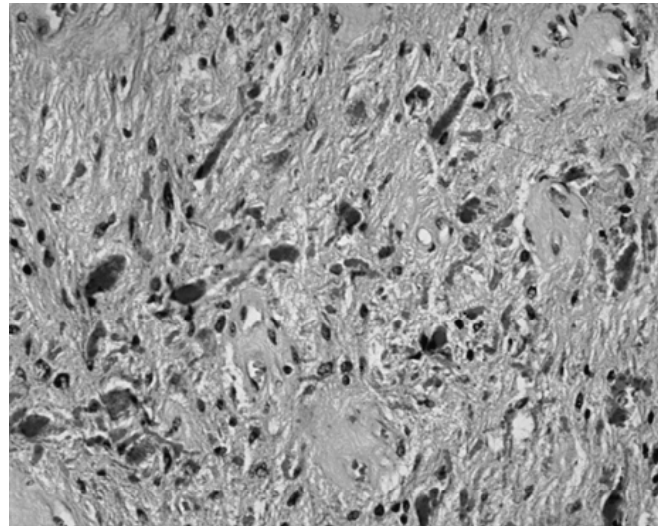
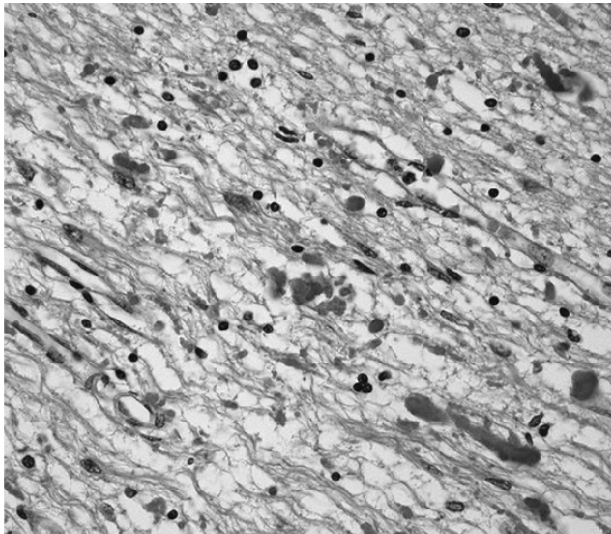

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

Alexandrova choroba (Alexander disease)

- fatální neurodegenerativní onemocnění
- dominantní mutace v genu pro GFAP
- tvorba tzv. Rosenthal fibers v mozkové tkáni (eosinofilní okrouhlé nebo protáhlé struktury produkované astrocyty)

CYTOSKELETÁLNÍ TOXINY

- místem zásahu MT nebo AF
- inhibitory polymerace nebo depolymerace
- přírodní látky (rostlinné alkaloidy, mykotoxiny)

Vinca rosea /
Catharanthus roseus
(barvínek růžový)

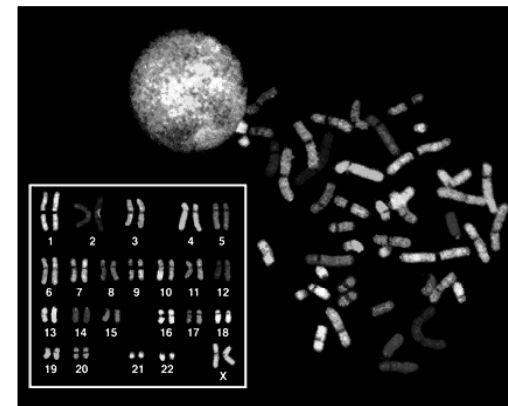
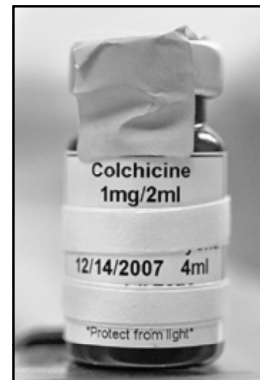
Mikrotubulární toxiny - inhibitory polymerace

- tzv. vinca-alkaloidy (*Vinca major*)
vinkristin, vinblastin, vinorelbin
- mechanismus:
tvorba parakrystalů z molekul tubulinu
- využití:
chemoterapie - např. Velban,
Navelbin

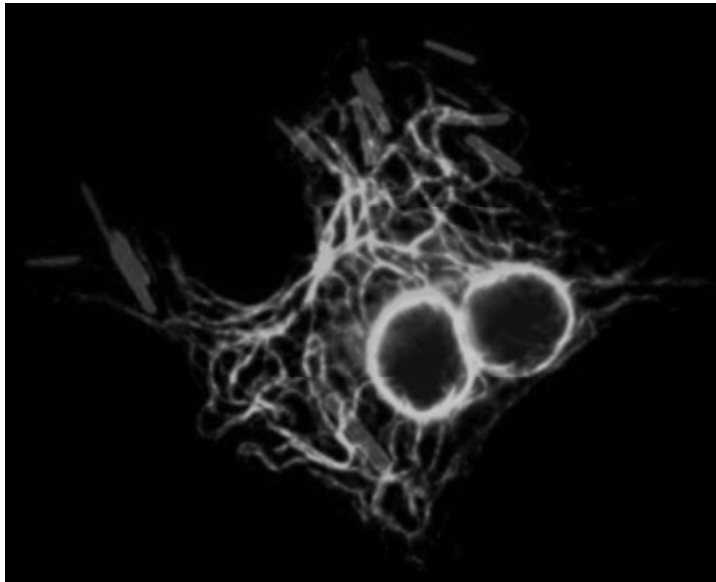
Mikrotubulární toxiny - inhibitory polymerace

- colchicine (*Colchicum autumnale*), colcemide
- mechanismus:
vazba na molekuly tubulinu
- využití:
cytogenetická vyšetření - tzv. c-mitózy
polyploidizace u rostlin
léčba ataků dny (pakostnice)

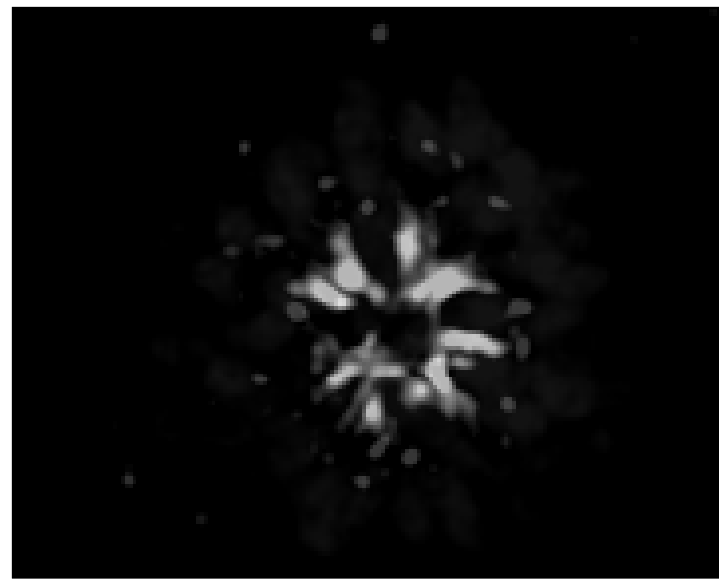

Poruchy sítě MT po působení vinblastinu

α -tubulin / DNA

linie 3T3
(myš - kožní vazivo)

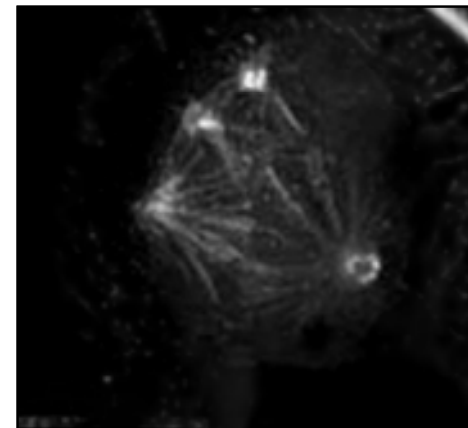

linie MDCK
(pes - ledviny)

Mikrotubulární toxiny - inhibitory depolymerace

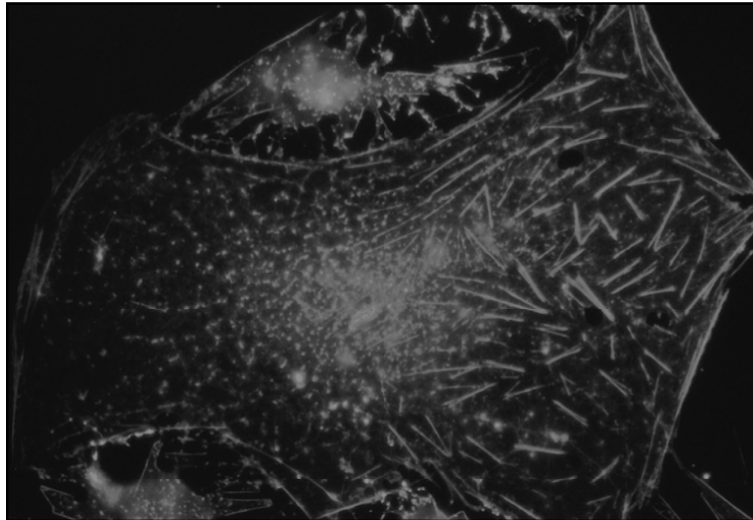
- paclitaxel (*Taxus baccata*), docetaxel
- mechanismus:
stabilizace mikrotubulů
- využití:
chemoterapie - Taxol, Taxotere

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

Toxiny aktinových filament - inhibitory polymerace

- cytochalasiny, latrunculin
- mechanismus:
vazba na barber end nebo na G-aktin
- využití:
základní i aplikovaný výzkum

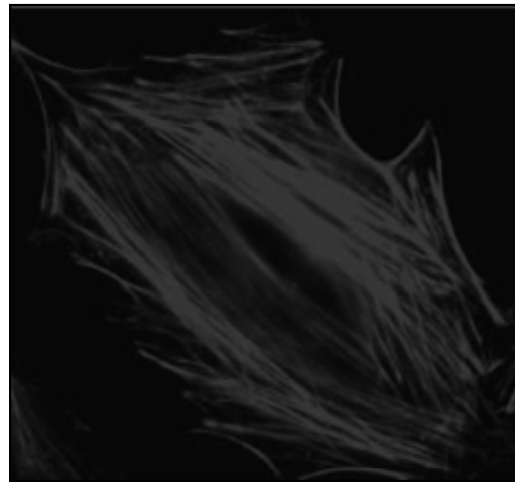

Lidský kožní fibroblast
cytochalasin

F-aktin

Toxiny aktinových filament - inhibitory depolymerace

- phalloidin (*Amanita phalloides*), jasplakinolid
- mechanismus:
vazba na F-aktin, stabilizace filament
- využití:
základní výzkum (vizualizace aktinových filament)

F-aktin:
phalloidin -
rhodamin

MEZIBUNĚČNÉ INTERAKCE A SPOJE:

medicínské aspekty - poruchy interakcí a spojů

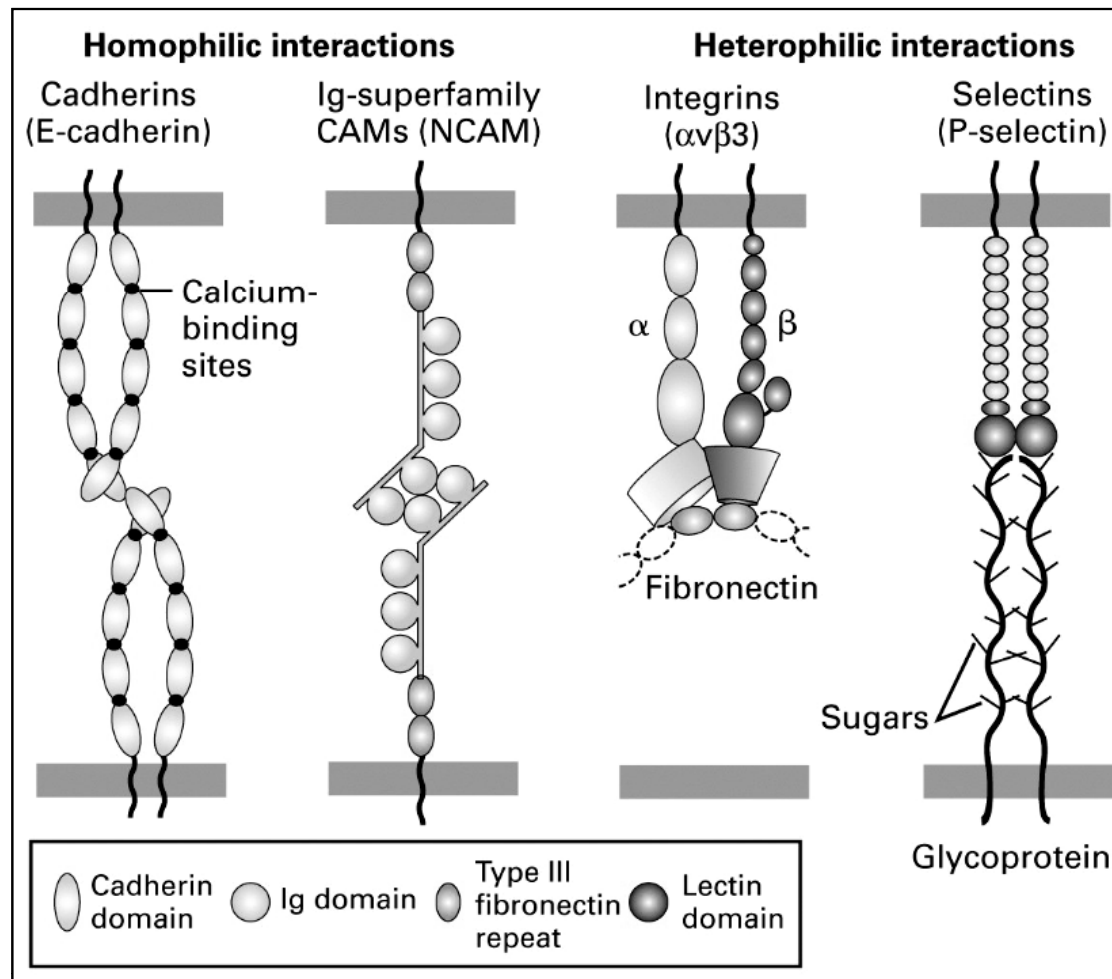

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

MEZIBUNĚČNÉ INTERAKCE

- principem selektivní exprese receptorů CAM (cell adhesion molecules)
- interakce CAM: navzájem mezi buňkami (cell-cell)
s ECM (cell-matrix)
- vazba na cytoskelet uvnitř buňky (stabilizace)
- regulace změnou lokalizace (membrána vs. vezikly)

4 rodiny CAM: integriny
                         selektiny
                         ICAMs (imunoglobulin-like CAMs)
                         kadheriny

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

Integriny

- hlavní komponenta interakcí buněk s ECM
- dimery: α (18 typů) a β (8 typů) podjednotka

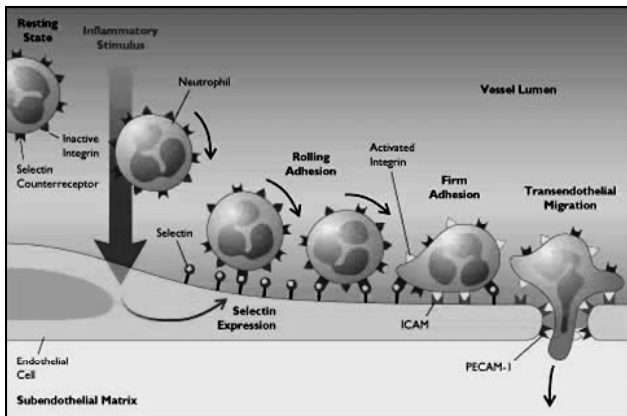
Funkce:

- fokální adheze (vazba na AF)
- pohyb buněk v ECM (fibroblasty, leukocyty)
- interakce trombocytů, resp. gamet při fertilizaci

Leukocyte Adhesion Deficiency (LAD)

- dědičná (AR) porucha tvorby CD18 (podjednotka $\beta 2$ integrinu)
- nedostatečná adheze leukocytů k endotelu cév → imunodeficience, časté bakteriální infekce
- transplantace kostní dřeně

Leukocyte Adhesion Deficiency (LAD)

Canine Leukocyte Adhesion Deficiency (CLAD)

- irský setr
- mutační analýza
- genetické testování

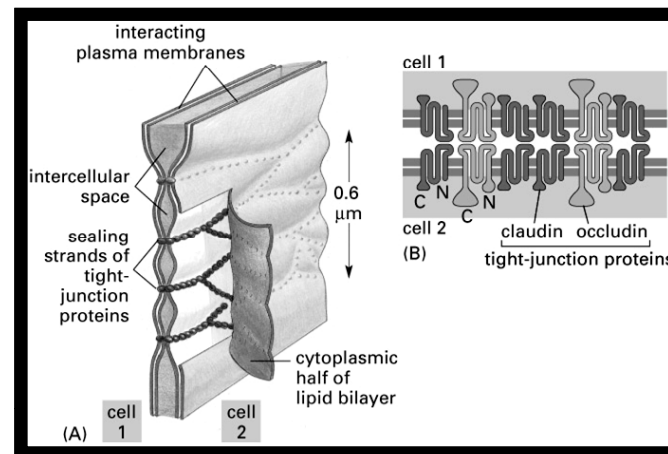
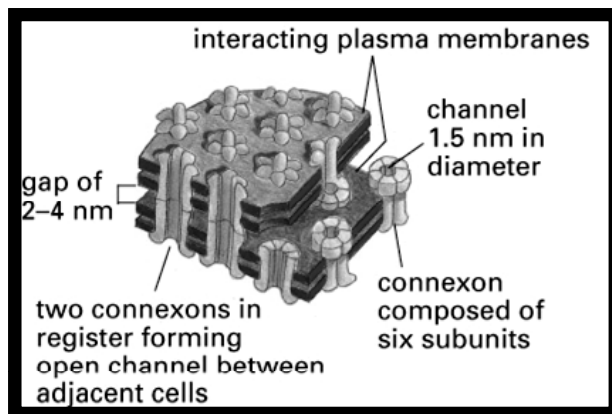

MEZIBUNĚČNÉ SPOJE A ADHEZE

Gap junctions = „kanálky“ umožňující průchod vody a malých rozpustných molekul = o průměru 1,5 nm: konexin (6 molekul) → konexon

Tight junctions = těsné spojení sousedních buněk v epitelu, obvykle v blízkosti apikální strany

- claudin, occludin, JAMs (junction adhesion molecules)

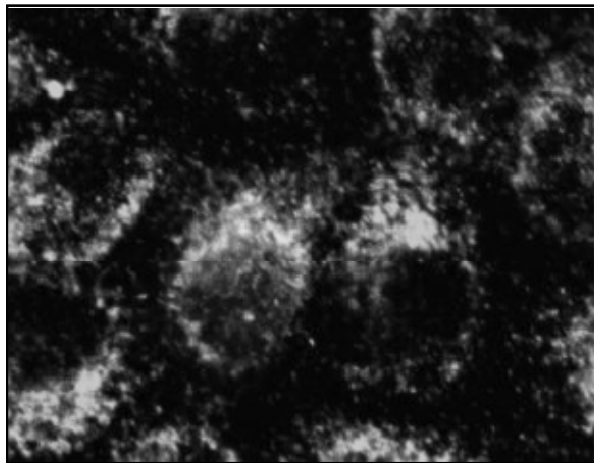

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

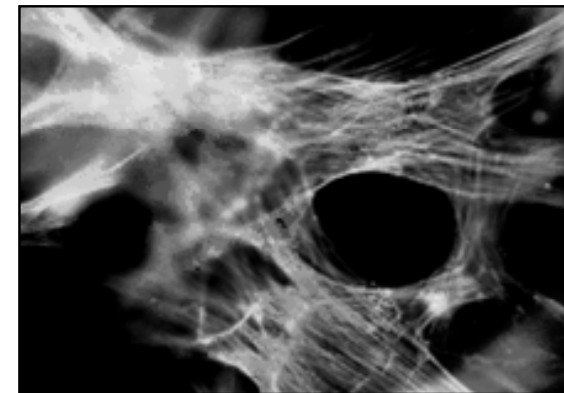
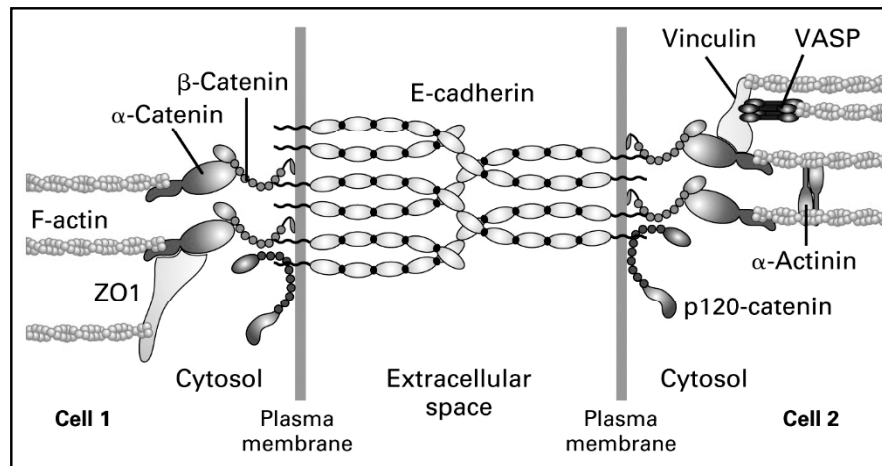
Hypomagnesemie (dědičná varianta)

- mutace v genu kódujícím claudin 16 (3q27)
- porucha transportu hořčíku
- hladina Mg^{2+} v séru regulována ledvinami (reabsorbce v proximálním tubulu)
- nízká hladina Mg^{2+} v krvi → křeče
- identifikováno 15 různých mutací *CLDN16*

Adherentní spoje

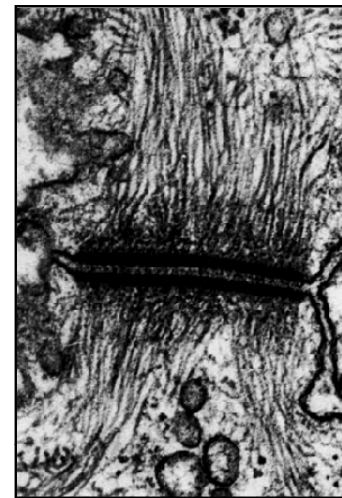
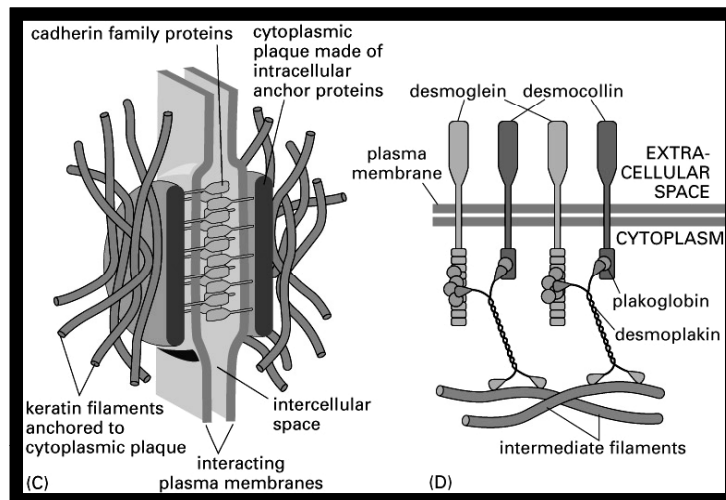
- vazba na aktinová filamenta (AF) → propojení AF v sousedních buňkách prostřednictvím CAMs
- kadherin – α -katenin – β -katenin – AF
- místa lokalizace: cytoplazmatické plaky (vnitřní strana plazmatické membrány)

aktin / β -katenin

Desmosomy

- vazba na intermediární filamenta (IF) → propojení IF v sousedních buňkách prostřednictvím CAMs
- kadheriny (desmoglein, desmocollin) – plakoglobin, plakofilin – desmoplakin – IF
- místa lokalizace: cytoplazmatické plaky (vnitřní strana plazmatické membrány)

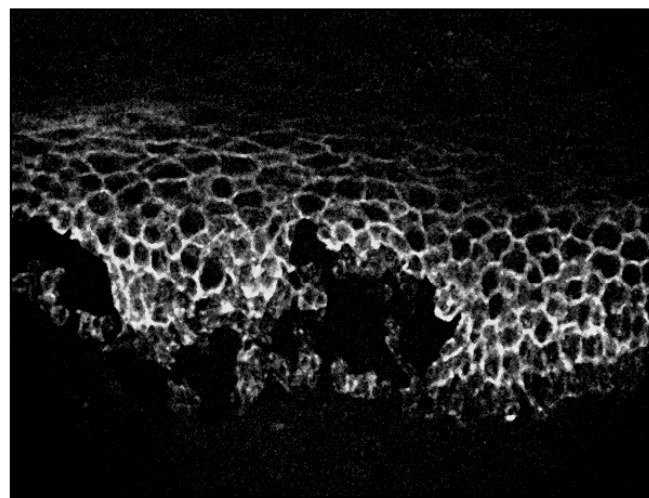
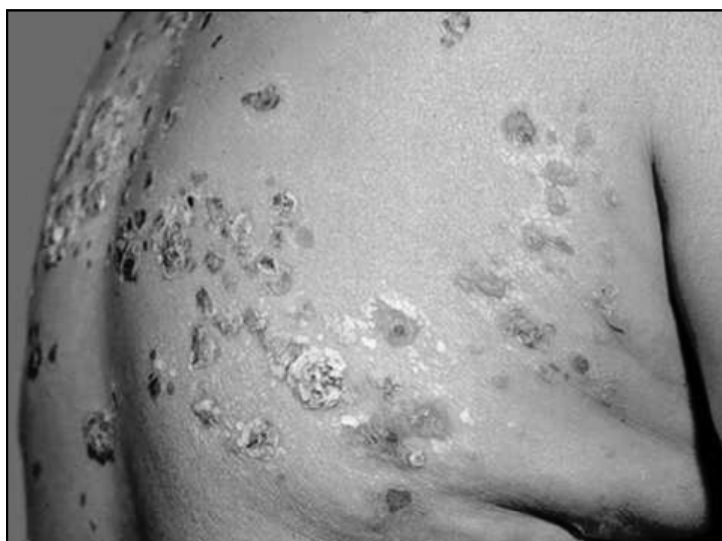

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

Pemphigus vulgaris

- autoimunitní kožní choroba
- syntéza protilátek proti desmogleinu 1 a 3
- poruchy adhezivních vlastností epitelů → tvorba puchýřů
- léčba kortikoidy

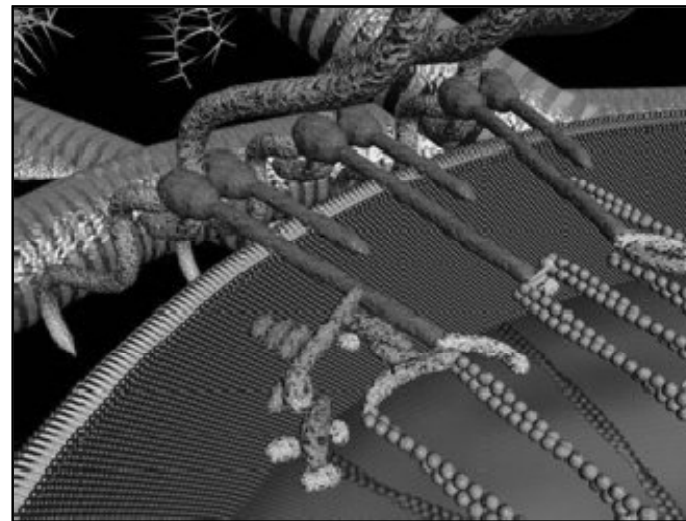
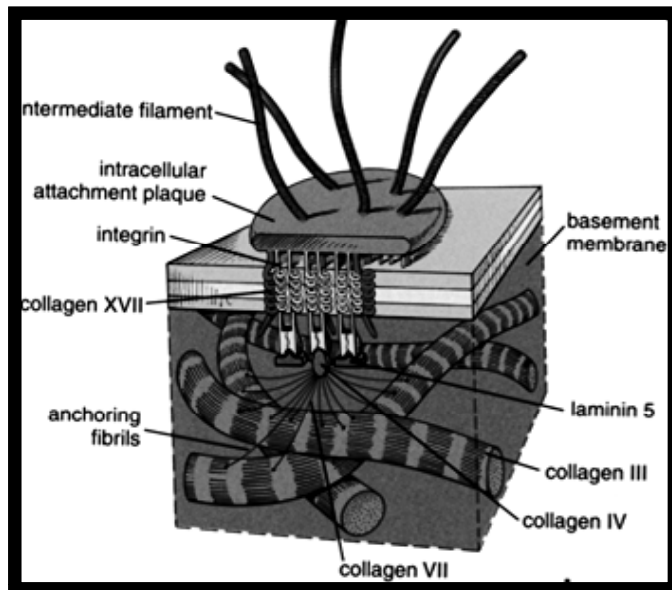

anti-IgG

INTERAKCE MEZI BUŇKAMI A SUBSTRÁTEM / ECM

Hemidesmosomy = připojení IF k ECM prostřednictvím CAMs

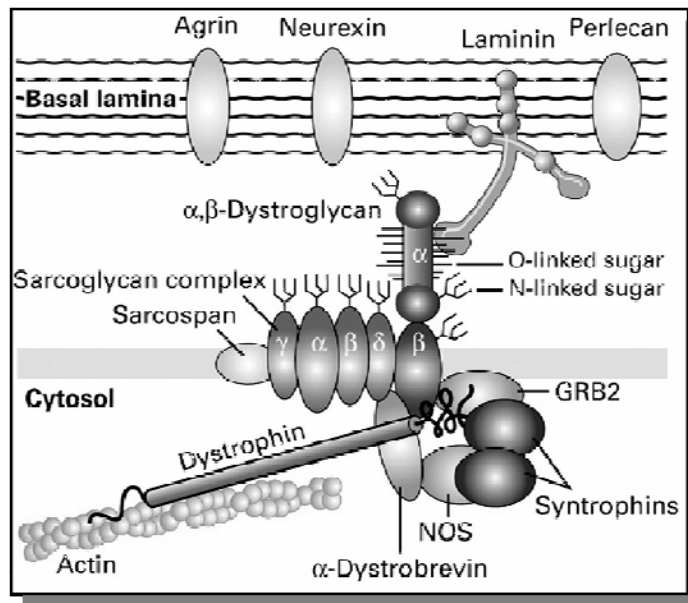
Fokální adheze = připojení AF k ECM prostřednictvím CAMs

Muskulární dystrofie

- genetické poruchy interakcí mezi aktinem a ECM
- Duchenova, Beckerova
- mutace v genu pro dystrofin (interakce aktin – dystroglykan)

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

EXTRACELULÁRNÍ MATRIX (ECM):

medicínské aspekty - poruchy ECM

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

Extracelulární matrix (ECM)

- odlišné uspořádání a vlastnosti v závislosti na typu tkáně
- pojivové tkáně (kosti, šlachy, chrupavky, sklivec): převaha ECM (nutnost mechanické pevnosti)
- svaly, epitely:
minimum ECM (mechanickou oporu zajišťuje cytoskelet)

Funkce ECM:

1. Mechanická opora
2. Specifické funkce tkání (vazba signálních molekul)
3. Regulace embryogeneze

Složení ECM

- buňky příslušné tkáni produkují složky ECM intracelulárně a vylučují je exocytózou:
  1. kolagen - základní strukturní komponenta (zajištění pevnosti v tahu)
  2. elastin + fibrilin - komponenty elastických vláken (zajištění pružnosti)
  3. proteoglykany - výplňová komponenta (zábrana stlačování)
  4. hyaluronany
  5. adhezivní glykoproteiny
- různé typy ECM v různých tkáních (izoformy, regulace genové exprese)

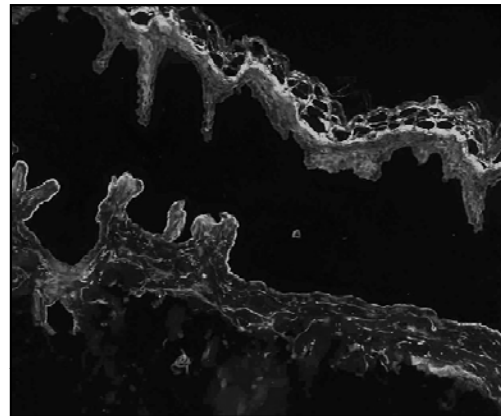

Poruchy syntézy kolagenu

- osteogenesis imperfecta
defekt syntézy kolagenu I (bodová mutace, AD)
abnormality kostí, časté fraktury
- epidermolysis bollusa
defekt syntézy kolagenu VII nebo keratinů (IF)
extrémně křehká pokožka (puchýře, traumata)

OI

EB

MĚSÍČNÍ NÁKLADY PRO DĚTI S EB:

6 000–20 000 Kč ošetrovací materiál, 2 500 Kč speciální výživa, které nehradí pojišťovny.

Odešlete dárcovskou DMS ve tvaru **DMS DEBRA**
na telefonní číslo **87 777**

Cena DMS je 30 Kč, DebRA ČR obdrží 27 Kč.

www.debra.cz

Vítejte na stránkách DebRA ČR,

občanské sdružení, které zapojuje lidi s vzácnou vrozenou vadou kůže epidermolysis bullosa do aktivního a plnohodnotného života.

Patronka DebRA ČR Jitka Čvančarová

"Před lety jsem se poprvé dozvěděla o vzácném, nevléčitelném onemocnění kůže EB a seznámila se s pacienty, kterými jsou převážně děti, trpícími touto nemocí. Vyvolalo to v mém nitru řadu emocí. Lítost, soucit, potřebu něco změnit, obdiv nad tím, s jakou nezlomnou bojovností přistupují tito lidé k životu, úctu k těm, kteří jim neúnavně a nezištně pomáhají. Mé okamžité odhodlání a potřeba jakkoli pomoci vyústilo zcela přirozeně v pevné pouto mezi mnou a DEBROU, která je obrovskou podporou a nadějí pro nemocné a jejich rodiny. Nejen, že si hned získali mé srdce, ale jsou pro mne v mnohém velmi inspirativní."

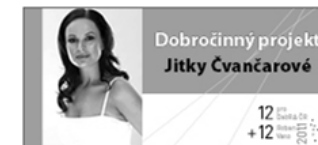
Alena Čvančarová

Novinky

- Nemoc motýlích křídel na TV NOVA
- Společnost HARTMANN darovala 100 000 Kč
- DebRA International Congress 2010
- Kampaň pomáhá lidem křehčím než motýl
- Přednáška o genetice při onemocnění EB

Projekt 12 plus 12

Media o projektu

- tyden.cz
- bleskove.cz
- revue.idnes.cz
- ceskydomov.cz
- blesk.cz
- super.cz
- super.cz

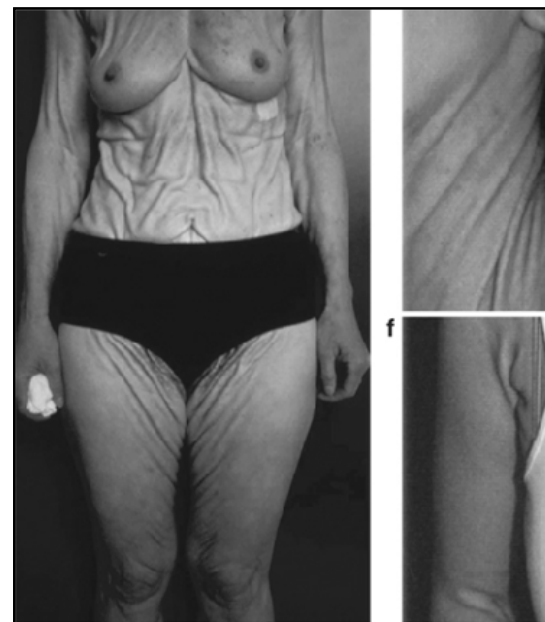

Poruchy elastických vláken

- Marfanův syndrom
AD mutace v genu pro fibrillin 1
postižení kostry, CVS, kůže, očí
- cutis laxa
AD mutace v genu pro elastin
nedostatečná pružnost tkání

MS

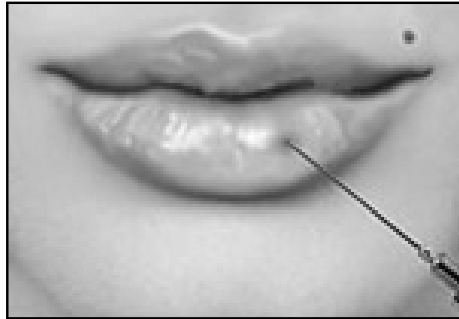

CL

Bi8120 Aplikovaná buněčná biologie - jaro 2011 - 03 / 9.3.

"SO, HOW DID THE COLLAGEN TREATMENT GO, DEAR?"

